

retur

ÖVERKALIX

fri tanke

STEFAN
SVALLFORS

I had at last come home.
If there was, in this, some illusion,
there was also much truth.

– James Baldwin, *I Am Not Your Negro*

ÖVERKALIX KOMMUN LIGGER kring mellersta Kalixälven i Norrbotten (Norrbottens län); 2 764 km², 3160 invånare (2022). Kommunen genomkorsas av Europaväg 10. Centralort är tätorten Överkalix.

Vidsträckta urbergshöjder omger de breda dalstråken kring Kalixälven och biälvarna Ängesån och Tvärån–Lansån–Skrövån. Den moräntäckta berggrunden i höjdområdena domineras av gran- och tallskog med stora långsträckta myrmarker. Dalstråken har mycket varierande jordar med finsandiga fjärd- och älvsediment som ger frodigt växtliv och öppen odlingsmark. Kalixälven, som är helt oreglerad, har kraftiga vårflöden och ett naturligt lopp med omväxlande lugna selsträckor och brusande forsar och fall.

Med undantag av några enstaka år på 1990-talet har befolkningen årligen minskat sedan början av 1960-talet. Den största minskningen skedde 1965–75, då invånarantalet gick ned med i genomsnitt 220 personer per år. Detta var till stor del följderna av rationalisering och strukturomvandling inom skogsnäringen.

Tätorten Överkalix ligger vid Kalixälven och är centralort i Överkalix kommun. 2016 hade orten 1036 invånare. Det är främst en handels- och serviceort men har även viss tillverkningsindustri. I Överkalix hålls årligen Överkalix marknad, som lockar många besökare.

Nationalencyklopedin

Sara Lidman
sa vid något tillfälle
att när du beskriver byn
så beskriver du världen.

– Pelle

Hjärtat är ju litegrann i Överkalix
Man är ju därifrån
och dom första 20 åren
man har bott där
någonstans sitter det ju i rötterna.

Jag känner ju lite abstinens
om jag inte får fara dit.
Man har ju den
dragningskraften
att man vill fara dit.

Sedan är det ju
när du flyttar till en annan ort
och etablerar dig och skaffar familj.
Då är det inte så bara
att flytta tillbaka.
Barnen har vuxit upp
kanske som här i Luleå.
Så ska man säga åt dom
»Nu ska vi flytta till Överkalix.«

Det är inte något
som de skulle vilja
vara med på.

– Kalle

Min mittpunkt är ju Överkalix
sedan är det såhär att här
man är ju mitt i världen.
Jag har 24 timmar
så är jag i Australien.
Det är ju ingenting.

Vi var här varje helg.
Vi hade släkt och vänner.

Så att det var lite det
att vi kände oss aldrig hemma
vi hade aldrig liksom en trygg punkt
dit vi flyttat.

Det hade vi här.
Jag har ju stor familj här.

Flyttade till Skellefteå och var där i nio år
och så kom man tillbaka.

– Ing-Marie

Jag antar att du hör.
Jag har aldrig bytt dialekt.
Det finns inte en människa som inte hör
att jag är från Överkalix
om de nu vet var Överkalix är.
– Arne

Om jag säger då så här
hur upplever du det att komma hem, då?

Eller, att komma hit.

– Lisbeth

»VARFÖR SKRIVER DU inte en bok om dig själv och de du gick i skolan med? Om hur de ser på dig som gjort en klassresa och så?« Jag har precis vågat erkänna att jag vid fyllda 55 är trött på att vara forskare. Att jag fått allt svårare att motivera mig själv inför nästa projekt, och nästa och nästa. Att universitetet allt oftare står mig upp i halsen. Mina kamrater lyssnar deltagande, men det är Anna som ställer frågan som blir början på denna bok. Själv har hon precis skrivit en bok om sin mamma, flyktingen från Estland och det liv hon byggde i Sverige. Men är inte du också ett slags flykting, prövar hon. Jag värjer mig, trots den vänliga konstruktiva tonen. Jag har ju knappast varit tvungen att ge mig av, jag har själv valt det jag valt. Och jag kan inte låta bli att för mig själv tänka att hon är Liberal, och att sådana är alltför förtjusta i den lyckade klassresan. Resan som visar att samhället trots allt är ganska rättvist och att den som vill och orkar kan få det bättre av egen kraft. Inte vill jag bidra till denna belåtna hållning. Känner mig elak och orättvis trots att ingen kan höra vad jag tänker.

Det tar något år, men så börjar jag i alla fall gå i den riktning hon pekat ut. Jag vet inte riktigt vad jag letar efter, kan inte ens för mig själv formulera vart jag

egentligen är på väg. Hemåt, men vad det betyder vet jag inte längre. Kanske har jag aldrig vetat.

En flykting korsar sitt spår, snabbt, liksom rädd att fastna. Eller vågar han dröja? Vad händer i så fall med honom? Vad händer i en människa som återvänder? Som samtalar?

TIDEN

I ran from you as hard and as far as I could,
but the past has its little claws,
it has dragged me back.

– Damon Galgut, *The Promise*

JAG MINNS MINA tonårs – sjuttioalets – midsomrar i Överkalix. Redan dagen innan själva midsommarafton började samhället fyllas av tillresta midsommarfirare. Campingplatserna växte timme för timme med allt fler tält, festandet var redan i full gång, raggabilarna kretsade Storgatan fram och tillbaka. När den stora festkvällen väl kom hade det lilla samhället och dess festplats förvandlats till en backanal. Berusningen, dansen, slagsmålen, euforin, nederlaget: allt komprimerat till en surrealistisk upplevelse under midnatts-solen, frammanad av den fritt flödande alkoholen. Mina första rejäla fyllor i de kylslagna juninätterna, drömmarna om Kvinnorna, den klubbiga smaken av unken alkohol i gommen, ensam på väg hemåt i de ljusa småtimmarna. Ingenting kunde förändras trots att allt för en stund kändes möjligt. Jag behövde lämna för att bli en annan.

Sommaren 2018 ligger festplatsen på Brännaberget öde och vandaliserad. Besök i strålände solsken klockan 21, stället är oerhört ödsligt, jag är helt ensam på hela berget. Överkalix glittrar i kvällssolen, utsikten är bedövande vacker. Men allt är tomt.

Det händer aldrig mer att samhällets invånarantal femdubblas för ett veckoslut, även om Överkalix Marknad varje juli gör ett tappert och hyfsat fram-

gångsrikt försök att över en helg återuppliva de flydda somrarnas festligheter. Befolkningspyramiden balanserar på sin spets och samhället förtvinar.

Befolkningsmängden i Överkalix kommun kulminerade i mitten av förra seklet. 1950 hade kommunen 9 200 invånare. Nästan 1 700 av dem arbetade i skogsbruket, som skogsarbetare, transportörer eller arbetsledare. Redan 1960 hade invånarantalet krympt till 8 600, 1980 var det bara drygt 5 000 invånare kvar. Kurvan lutar obönhörligt i en enda riktning. 2023 har Överkalix kommun knappt 3 200 invånare. Nästan $\frac{2}{3}$ av befolkningen har försvunnit på sjuttio år. Det är idag sammanlagt bara en handfull personer som är fast lokalanställda inom skogsindustrin. Därtill ska man lägga något tiotal egenföretagande maskinförare. Det är allt. Dessa maskinförare och deras maskiner tar ut lika mycket skog som man gjorde 1950. I denna oerhörda produktivitetsvinst beseglas Överkalix öde. Läger man kurvan över anställda i skogen jämte den över kommunens befolkningsmängd sammanfaller de närmast perfekt. Med skogsarbetaren och hans såg faller även Överkalix.

Men här finns fortfarande människor, även om de är färre nu. Och vi är många som gav oss iväg men som känner oss besynnerligt rotade här. I min gamla avgångsklass på Överkalix centralskola är jag den som flyttat längst från Överkalix. Om vi inte räknar med han som flyttade till USA och tragiskt omkom i en

helikoptero olycka. Bara en handfull av oss bor idag utanför Norrbotten, nästan hälften är kvar i Överkalix kommun. Banden har tänjts en del men de har inte brustit.

Kanske är just min gamla högstadielklass särskilt Överkalixrotad. I parallellklasserna är det fler som lämnat på riktigt. Statistiska Centralbyråns statistik visar att av dem som föddes åren 1969–1971 och då var bosatta i Överkalix kommun var det bara 16 procent som bodde kvar i kommunen 2020, ytterligare knappt 10 procent hade återvänt till kommunen. Nästan hälften bodde i någon annan Norrbottenskommun än Överkalix medan precis 30 procent inte ens bodde kvar i Norrbotten. I listan över landets alla kommuner är Överkalix på sjunde plats ifråga om hur stor andel av dem som föddes 1970 som 2020 inte längre bor i födelsekommunen. Hur det ser ut för oss som föddes 1961 vet jag inte, 1969 är det första år som befolkningsstatistiken gör dessa flyttbanor under livet möjliga att följa.

Kanske är det bara slumpen som gjort att så många av mina gamla klasskamrater är kvar i kommunen eller landsänden. Eller så var vi faktiskt en ovanligt rotad årskull, där Överkalix fortsatt att vara en central plats eller åtminstone referenspunkt i våra fortsatta banor, hur olika de än i övrigt ter sig.

Människorna. Vart tog de vägen, vem och vad lämnades kvar?